

Cuestiones zoonímiques asturianas

XUAN PORTA ALLENDE

La zoonimia asturiana dedícase al estudiu de los nomes de los animales dientro de les llandes de la llingua asturiana, güei minorizada. Esti estatus político-social incide negativamente a la hora d'entamar cualesquier averamientu a un campu d'estudiu yá de so difícil, como afitó un investigador asturianu pa una faza de la zoonimia, pero aplicable a toa ella:

“Falar de léxicu marineru (...) del sector qu'equí mos ocupa, referíu a pexes, crustáceos, moluscos, equinodermos, celentéreos, cetáceos y demás poblamientu marín, significa adientrase nún de los aspeutos más conflictivos que pue plantegase l'estudiu del vocabulariu en cualesquiera de les llingües modernes” (Barriuso, 1986).

Na comparanza de nomes d'animales ente llingües destremaes hai que caltener les dos estayes nes qu'estos funcionen: l'ámbitu cultu ya'l popular.

La primera estaya refierse davezu a los nomes normativos, emplegaos por exemplu polos biólogos nes guíes y d'usu más espardíu polo xeneral. La segunda estaya refierse a los nomes emplegaos “polos paisanos”, llocalismos, etc... Anque pueden coincidir, tamién puede que nun se dea'l casu.

Asina, por exemplu, **raitán** ye un nome bien normativu n'asturianu y emplegáu pola mayoría los falantes. Mientres que pa la especie d'**esperteyu** conoció pa la ciencia internacional como *Myotis emarginatus* cabríen dos posibilidaes de nomalu: la denominación **esperteyu de Geoffroy** tendría orixe y emplegu necesariamente científicu, frente al **esperteyu d'oreya figada**, nome de raigón más popular y afitáu dafechu nel usu científicu asturianu (ver *Asturnatura*, 1991).

Munches vegaes, la comparanza con otres llingües de la rodiada ye positiva pal afondamientu na problemática, anque hai que precavese pol usu de les pallabres, yá que pa una mesma forma puede dase un

nome paecíu a seres mui estremaos. D'esti mou en Galicia un *llongueirón* ye pola so forma allongada lo mesmo que'l **muergu** (*Solen marginatus*) n'Asturies. Pero nel nuesu país, un **llongairón** ye como llamén en Xixón por exemplu, a un peixe ammodítidu. Poro, na zoonimia comparada hai qu'evitar enquivocos nos significaos de significantes paecíos.

Y otru cruz ye'l que pue dase ente les llingües mayoritaries y minorizaes. Nesi sen, dase'l casu l'italianu, onde les pallabres relatives a la fauna pertenecen dafechu a les ellí nomaes llingües rexonales pola mor de ser una llingua lliteraria d'aniciu cultu adoutada políticamente como oficial nel procesu d'afitamientu de la xunión estatal italiana nel sieglu pasáu, cuando perpoca xente la falaba.

“Les evoluciones normales sufríes poles demás llingües romániques falaes nun algamaron al italianu, que sufrió poquísimes tresformaciones, y asina allégase al sieglu XIX, con una llingua mui culta que, xunto a una pergrande superabundancia léxica y fraseoloxía en dellos sectores, amuesa una prohibítu y carencia asombrosa n'otros, sobremanera los referentes a flora y fauna, a la vida doméstica o a la artesanía, o seya, a tolo que más averao ta del vulgu analfabetu (nel momentu de la Xunión, yera más del 80 % de la península) que dica entós tenía usao al falar, non l'italianu, sinón ún de los dialeutos peninsulares” (Puigdoménech, 1998).

Lo mesmo podría dicise de la evolución del hebréu nesti caberu sieglu cola particularidá de que les pallabres nueves referíes a la vida cotidiana nun apaecíen nos dialeutos hebreos anteriores.

Güei, dambes les dos llingües (italián, hebréu) son usaes con toa normalidá y en tolos ámbitos comunicacionales por millones de persones.

La problemática de falta de vocabulariu zoonímicu asturianu en grupos determinaos nun vien dada per esi llau, sinón per un matiz etno-hestóricu: asina, la influencia atribuyida a los pueblos celtas o celtiegos dexó la costume de refugar el mundiu de les setes, a la escontra de l'atraición qu'ésti arreyaba nos pueblos mediterráneos o nel pueblu vascu, por exemplu. Esa ye la sida apurrida por tolos micólogos del país pa la falta nomenclatura de los fungos n'Asturies. D'ehí que colos nuevos vezos surdan coleutivos que faigan propuestes llingüístiques al respetu (Porta, 1998).

Como afitara l'entamu la obra d'Arroyo (1995), Cañizo nel añu 1964 espresa la mesma situación pa la llingua castellana:

“Nes plagues d'inseutos acaez daqué paecío [carecen de nome vulgar], amás de que munchos son designaos con nomes coleutivos ya indeterminaos (por exemplu, oruga, gadarma, pulgón), o arbitrarios dafechu (palomilla del olivo al barrenillo, etc.). . . La mesma situación dase nel occitanu (Fabre, 1923) “una docena o dos de vocablos, añede, d'inesplicable confusión pola so xeneralidá, representen tola nomenclatura entomolóxica del idioma provenzal; tan espresivu, tan bayurosu, cuando se trata del vexetal, a vegaes mala brizna. De yerba que se creyería conocida sólo del botánicu. Ante too, l'home del campu unfórmase de la planta, la gran nodriza; el restu paez-y indiferente. Pero, cuando l'inseutu daña a la viña, o a otru cultivu, suel tener nomes vulgares...”

Pal entomólogo y miembru de la Real Academia Española en 1931, Ignacio Bolívar:

“Los nombres vulgares o triviales que, por pertenecer al lenguaje común de las gentes, son acogidos sin excepción por la Academia, ofrecen al filólogo, lo mismo que al naturalista, graves dificultades por lo que refiere a establecer la necesaria correspondencia entre el nombre y el ser denominado,... porque el vulgo, en muchos casos... no distingue las especies... los nomes específicos, como diría un naturalista” (Arroyo, 1995).

Anque, según afita Jean Dort en *L’etymologie des noms d’oiseaux*:

“enxamás esos nomes son debíos al azar”. “...les aves lleven nomes vernáculos... reveladores, en tanto que reflexen l’apariencia y los vezos de les aves”.

Anque’l posar del tiempu fai que muchos significaos orixinales pierdan vixencia. Asina, pal idioma francés,

“La comprensión de los nomes de xéneru y d’especie en francés ye difícil enforma, porque munches pallabres son d’aniciu perantiguu, a vegaes galu, o puen venir de llingües europees vecines. Onde, amás, davezu carez d’alteraciones sucesives de la dómina del baxu llatín o de la edá media” (Cabard y Chauvet, 1997).

Gran cantidá de pallabres relatives a la fauna úsense nes estremaes llingües pa referise a atributos o cualidaes de les persones. Nos estudios de los vaqueiros d’alzada vese pernidia la rellación simbólica ente les virtúdes de la vaca y la muyer. Amás, la bayurosa cantidá de frases metafóriques qu’apurren identidá d’hommes a los animales como ser como un **esquil** (delgáu), ser como una **vacalloria** (a ún que se pon como una fiera), ser como un **esperteyu** (feu), ser como un **melandru** (poco social), ser como una **zarrica** (vivu ya inquietu), ser como un **llondru** (tar rellenu-fuertón); o tener tal o cual actividá propia d’una especie determinada, por exemplu l’apelativu de *melandrina* a les rapacines que faen fechoríes na casa, etc... son carauterístiques de la nuesa llingua frente a la castellana por exemplu, más fría y alministrativa pal común de los asturianos¹. Inlusu’l nome de dellos animales úsase como nomatu identificativu de munchos pueblos, asina, los de Tiraña (Llaviana) son los *cuyarapos*, los de Tornón (Villaviciosa) los *curuxos*, los de Tene (Quirós) los *llobos*, los de La Malena (Villaviciosa) *raposos*, y hailos *hujinos*, etc...²

¹ Nesi sen destaca la referencia de J. Fernández-Mac Clintock, na so obra *Campos léxicos y vida cultural n’Asturies*, a la **vaca ratina** argumentando que n’Asturies “seres humanos son animales” y dellos animales concretos. Ehí ta la diferencia cultural coles sos implicaciones simbóliques. “El fechu ye que,...[n’Asturies] hai muncha más identificación, con posibilidaes metafóriques cola **vaca** que col **toru**”. Esti antropólogu de la Universidá de Princeton afita tamién que “[l’asturianu] Ye un idioma privilexiáu en notar la correspondencia metafórica ente los distintos animales y la so mena de ser y los humanos y los sos vezos” (Fernández-Mac Clintock 1996).

² Les pallabres usaes na llingua asturiana pa citar les especies tienen, sacante la función de designar a un animal, un sen simbólicu añedíu d’animal tradicional, propiu del país, o de tola vida, como la información apurrída por un miembru’l C.E.P.L.A. sobre la paisana de Vega (conceyu Xixón) que dicía que los **esperteyos** taben desaniciaos porque nun sintiera falar más d’ellos... de los *esperteyos* porque yeren los qu’había enantes; yá qu’agora taben esos otros nuevos, los *murciélagos* (Antón Alonso de la Torre, com. oral).

El diccionariu natural

Na realización del proyeutu d'iguar un diccionariu natural asturianu coordinóse a delles persones que trabayaren na xera de los nomes de les especies en llingua asturiana de dalguna mena y recolectáronse los materiales esistentes sobre la materia, col oxetivu de diseñar y ellaborar un testu rellativu a la conservación cultural dende la perspeutiva d'un entamu de diccionariu. El proyeutu cuntó en tou momentu col sofítu plenu de l'asociación C.E.P.L.A, Conceyu pol Estudiu y Proteición de la Llingua Asturiana, al llabor desendolcáu.

El trabayu realizóse per aciu de consultes bibliográfiques y personales a xente rellacionao col ámbitu d'estudiu, a entidaes y a informantes como fontes orales d'información y con collaboradores individuales. Félixose trabayu de campu, con llámines, grabadores y gués de campu per dellos pueblos d'Asturies. Entrevistóse a bonos falantes tradicionales, muchos d'ellos d'edá y conocedores de la natura de les sos fasteres. La conocencia de so ye única y nun foi tresmitida a les xeneraciones más moches por munches causes de tribes estremaes, rellacionaes col cambéu nel mou de vida y l'estatus social de la llingua.

Nesi sen cuerre priesa facer una recoyida más fonda en cuanto a la estensión per más conceyos y sobre too en cuanto al algame del mayor númberu d'informantes de la tradición oral, que güei constitúin cásiqúe exclusivamente la xeneración de más edá, colo qu'ello supón de situación crítica d'esanicium d'esa faz de la cultura nacional asturiana.

La problemática básica de la nomenclatura popular n'asturianu ye qu'hai especies con un mesmu nome, especies con munchos nomes estremaos y especies ensin nome conocíu. Poro, Félixose una escoyeta consensuada p'algamar un nome por especie a lo menos, de mou que nun se pierdan sinónimos y d'ampliar el llistáu d'especies con nome a les que son más comunes na nuesa natura, axuntando a los nomes tradicionales que mos llegaron, les propuestas col enfotu na normalización del códigu denominador d'especies.

El trabayu tenta de ser un diccionariu temáticu de calter porque introduz nomes que se-yos dan a les críes, a los animales cuando tienen un determináu collar, a conxuntos de plantes, etc., dende la perspeutiva d'agrupación biolóxica de les especies.

El trabayu entamáu queda abiertu a posteriores complementaciones que puedan apurrise per esta sienda a mou de continuación o por estudios qu'afonden en grupos concretos d'animales o plantes, por estudios bibliográficos dialeutales más amplios, por recoyida de nueva información dende les fontes orales o por nueves propuestas normativas que puedan surdir col posar del tiempu dende la institución académica. Poro, en realidá, ye l'entamu del diccionariu natural. Dellos criterios son asoleyos darréu:

* Ponse una (p) tres d'un nome cuando ye una propuesta de nome apurrída por primer vegada nes-ti diccionariu col envís de llograr un llistáu lo más completu posible de nomes d'especies n'asturianu. Esti ye un procesu normativu, empobináu por filólogos y biólogos principalmente, fechu yá nel restu llingües non castellanes del estáu, por exemplu pol aragonés col so *Bocabulario aragonés d'aves d'Uropa*.

* El criteriu usáu pa esti *Diccionariu Natural Asturianu* ye'l d'escoyer como propuesta normativa:

1. El nome tradicional más espardíu pa la especie más común y el segundu pa la segunda si son paecies, etc.
2. Si nun ye posible, faise amirando los nomes internacionales y el científicu coincidentes de la especie.
3. Y si non, la tercer posibilidá emplegada foi la d'apurrir un nome basándose nes carauterístiques propies de la especie tratada respetando les riegles de formación de los nomes d'especies n'asturianu.

De zoonimia asturiana

Capítulu aparte sedría la rellación de la lliteratura oral cola fauna y los sos significaos. Y en dalguna mena, la etnozooloxía define árees de rellación cultural ³.

El porqué dellos nomes se repiten, dellos animales tienen un nome común o munchos nomes una sola especie pue debese a la influyencia del camientu na nomenclatura asturiana. La cantidá de nomes pal **escalagüertu**, según esta teoría débese a la cantidá d'ellos qu'atopen los paisanos nos praos y quiciabes a lo raro d'un bichu tipu sierpe que nun lo ye por inofensivu. L'averamientu al llar ye una variable perimportante nesti sen; asina, hai nomes con munchos sinónimos. Y especies de más impautu (como'l **llobu**), que se tresmite más fácil la so aición ente los paisanos con un solu nome

---

³ Asturias taría más rellacionada nesí sen col ámbitu atlánticu européu que col mediterráneu, na mayoría los aspectos simbólicos d'esta estaya. Comparte, por exemplu, la cultura de la vaca-muyer col ámbitu del norte frente a la del toru-machu semental del sur. Asina, n'Eire, a los neños cuntábase-yos la hestoria que nel Sol viviere un raposu que comía la xinta que se dexare asoleyada, ente otros lleendes. Les rellaciones simbóliques atropen polo xeneral la mesma triba d'animales, ye dicir hai más semeyances colos conceutos y significaos de triba didáctica xeneraos pol raposu, el llobishome, la **culiebra** como guardiana de fontes y otros seres naturales o mitolóxicos nel Arcu Atlánticu européu que col **pollín**, la **cigoña** y el **coneyu** del ámbitu mediterráneu, o *los toros* nel sur del Estáu español. D'esta mena, xuntando zoonimia con etnografía hai camín abondo pa nueves llinies d'investigación, paraleles ente llingua y significáu antropolóxicu popular. El **cuervu**, dende esta perspeutiva, ye portador de mala suerte n' Asturias, va de prieto, rellacionáu con llutu y los malos augurios. Neto que los *black birds* irlandeses (*fiach*). Tamién el prieto ye mal auguriu nes pumarines (García Arias, 1976) y en dellos animales más, a la escontra'l blanco. Los trabayos sobre mitoloxía asturiana asoleyen una nidia y perimportante rellación cola fauna del país, de la mesma triba que la mitoloxía celto-xermánica.

pero más conocíu y espardíu per tola xeografía asturiana. Dos exemplos de lo cabero son la **xira ver-**
sus el **ferre** ⁴.

Tamién l'oficiu da'l nome. Poro, el **foroñu** vien de furar, como el **glayu** de glayar.

Munches vegaes la interpretación zoonímica ye una llucha de la etimoloxía escontra bioloxía ⁵.

Los nomes d'animales falen polo xeneral de carauterístiques morfolóxicques, etolóxicques, antroponímiques y d'hábitats.

P'Asturies, nel casu l'**oriciu** (*Paracentrotus lividus*), ye curioso ver que'l restu nomes de so entama per ar-, al-, anque quiciabes perdióse'l sen d'esti raigón col tiempu: **alarcinu**, **alezna**, **alezne**, **arcín**, **arancinos**, **arciu**, **ariciu** y **aricia** ⁶. Nel casu'l **caricol** (*Helix aspersa*), les variantes del so nome faen re-

⁴ Munches vegaes la fauna apaez nos cantares tradicionales, como oxetu funcional. Nel exemplu del ámbitu atlánticu que vien darréu, *Dónal agus Mórág* (Dónal ya Mórág) tradicional de Rathlin (Irlanda), canciada por Gráinne Nic Mhaonagail, represéntase como alimentu, col doble sentíu que s'afaya tamién nes vaqueiraes asturianas.

*Bhí móran daoine uasal ann,
Bhí tuatanaigh na h-Alban ann,
Bhí'n maistir scoile'san ministir ann,
Bhí an laoch Mac Amhlaigh ann.*

*Dónal, 'se Dónal,
'se Dónal a rinne an bhainis,
Dónal agus Mórág
a rinne an bhainis ainmeil.*

*Bhí cearcan ann, is bhí geoidh ann,
Bhí corr is dosean sgairbh ann,
Seo bha iad is bhí car bí ann,
'Se cearc na n-éan a b'fhearr dhiubh ann.*

*Hebia abondos miembros de la ñobleza
ya xente normal d'Escocia.
Taben ellí'l mayestru d'escuela ya'l cura
ya'l militar Mac Amhalaigh.*

*Dónal, foi Dónal,
foi Dónal quien iguó'l casoriu.
Dónal ya Mórág
iguaron l'afamáu casoriu.*

*Hebia carne de pites ya oques
ya más de doce pucagones.
De toles viandes que s'ufrien
lo que naguaben yera'l pitu tienru.*

Y hai retayos de folclor asociáu a dellos animales con idéntica recurrencia en distintos países. Asina como exemplu dase'l mesmu presaxu del **cuquiellu** n'Asturies y en Galicia:

¿**Cuquiellín** del rei, paliqún d'escoba,
Cuántos años falten pa la mio boda?

*Cuqitín de rei, rabiqún de escoba,
¿cantos anos faltan para a miña boda?*

Anque hai datos etnográficos específicos asturianos, como'l papel del **cuquiellu** como xuez nos litixos (García Arias, 1976), “¿pa quién coquel.lóu?”.

⁵ Un exemplu: el **llobu cerval**, pue interpretase como *servail*, xabaz en piamontés o cerval, polos cervatos que pudiere xintar. Habría de reseñar nesi sen que *garval* ye animal xabaz, en Breñaña, y nesi país ye apelativu que cinca al *llobishome*, *bisclavret* en bretón llobu que fala. En normandu *gar* (home), rellacionáu col altu alemán *wer* y *walf* (llobu) (Francia, 1994). [Ver más sobre la polémica col llobu cerval na revista *Asturies* nel so número 2].

ferencia a la casca que-y da'l so calter: **cascariellu**, **cascón**, **cascoxu**, **cóncharu**, **coscudu**, **caxucu**. Lo mesmo'l **cascarín** (*Balanus*) de los pedreos o les ballenes.

Pola *forma* ye otu métodu que tien la nuesa llingua, y munches otres, pa nomar a los animales, nomes que, a vegaes, se repiten o tresformen: **gatu** ye'l mamíferu dondu y **gatu** un tiburón, un pexe osteocitiu, **paletu** al **rancuayu**, **paletón** al *gamo* castellán. La **forcada** al dermapteru *Forficularia auricularia*. **Gafura** (bichu gafu, por ser supuestamente venenosos): culiebres, gates.

Vaca marina: un moluscu d'escudu internu y un cetáceu. **Vacaloria** crustaceu vs **vacalloria** o **macarrana**, que ye l'escarabayu de grandes mandíbules a mou de cuernos qu'esnala. **Vaquina de dios** al **perrín de dios** (*Coccinella septempunctata*) que tamién tien otros 12 nomes. El **golondru**: un pexe y un insectu. Llámase **aguya** al **xínfanu**, y les **alfileres** al **caballu marín**. Y **babayu** al **pixapu**.

Los pescadores tradicionales llamen per un llau **bonitu** al pexe llamáu polos castellanos “bonito del norte” y per otu llau **bonita** a lo que creen que ye la fema. El femenín n'asturianu suel ser mayor que l'animal masculín, pero biolóxicamente **bonitu** y **bonita** son dos especies estremaes, *Thunnus alalunga* y *Thunnus obesus*.

El **moyaculos** ye un odonatu, el **caballu'l diantre**, pero'l **llavaculos** ye un ave que vive nos ríos. L'**andarica** ye un crustaceu pero tamién un páxaru (l'**andarina**). **Esguil** ye'l crustaceu *Palaemon* y **esguil** el mamíferu roxu qu'esguila a los árboles, neto qu'**esguilón** ye amás el nome d'una especie de páxaru... qu'esguila. **Gocha** ye'l crustaceu (*Armadillidium vulgare*) vs **gocha** (famosu animal domésticu emparentáu col xabari). L'**osu de mar** *Dromia personata* ye un crustaceu, y l'**osu** inspirador del nome ye un mamíferu. **Arcea** llamen al **chicharru** y al ave.

Zapateru pal **costarañu** o **santiaguín** vs **zapatonos** pal insectu acuáticu; **xastre** al escarabayu *Oiceoptoma thoracicum*, **xuez** a un pexe llábridu, **ferrerín** al páxaru.

Hai rellaciones difíciles d'atopar, como ente'l **xilgueru** ave y la **xilguera** miriápodu *Scutigera* sp. L'*alimentación* o la fame influyeron na nomenclatura:

Pan a una especie d'esponxa, **boroñón** llamen tamién a la **ñocla**, y **paniega** a la **llavandera** o **bruxa**. El color prieto, de mal agüeru na Europa occidental ta perrellacionáu nel casu asturianu con una profesión determinada Poro, llamen **cura** a les arañes prietes (¿doble sentíu popular?), **flaire** al grillo carniceru pola forma “rezar”, **flairín** al ave, **monxa** al *Alca torda*, **monxu** al *Uria aalge*; pol collar, **cura** a la **llavandera enllutada**.

⁶ Esti equinodermu sólo se come de mou tradicional n'Asturies y Bretaña, lo que perdefine árees culturales bien concretes.

Gates del fornu son les gates prietes qu'ataquen al maíz. Equí l'asociación d'idegues ye nidia y bien descriptiva.

El *comportamientu* de la fauna foi perobserváu na cultura tradicional asturiana: nómase **pexe viaxeru** a la **llamprea**, **momu** al gran tiburón *Cetorhinus maximus*. N'aves atopamos nomes de la triba d'**esfoyador**, **esguilón**, **entornarraxes**, **xingalráu**, **picabrotos**, **llampariegu**, **picatueru**, **sableriega** a la *Glareola pranticola*, **rulla**. Llamen **saltón** a un páxaru *Cisticola juncidis* y a un grillu. **Saltón de playa**, *Orchestia gammarella* ye un crustaceu. Y el conocíu **saltapraos** o **salticón** ye'l *saltamontes* castellán. **Abeyeru** al *Merops apiaster*, **abeyerín** al **raullargu**. **Peñerina** ye l'ave que *peñera* nel aire.

Y nomes onomatopéyicos: **cavar-cavar** a la **paparrsolla**, **uxu** al **curuxón**, **ayayái** a un piciforme, **tucutucu** al **picaniellu**.

Danse munches analoxíes ente animales: **osu nanu** al **melandru**, **gatu** ó **pexe ratu** (analoxíes p'animales de tierra-mar) a la **foguina** *Alopia vulpes*, **pexerratón**, **caballón**, **cabra**, **llobina** a otros pexes.

Hai bona conocencia de les formes porque munches críes tienen otros nomes desemeyaos de los sos adultos (aunque dellos camienten que son tamién especies desemeyaes): **esguín** a la cría'l salmón, pero **furagaña** a la de la **llobina**. **Albarcín**, **albarciu**, **alberciu**, **albarín**, **albarión**, **escañetu**, **esgañu** y **ñalgañu** pal **esbardu**.

Andarina y **charchar** son especies con muchos nomes poro, son especies comunes nel país. Otra mena de denomar ye polos colores: **verderríos**.

Con nomes de persona (xeneralmente nos casos del llobu, el raposu, etc... pa nun mentar directamente al animal nun seya qu'apaeza) llámase **pedru** al grillu, **xuan** ta citáu pal **sapu** y pal **llobu** (nesti casu pa nun dicir la propia pallabra "llobu" colo qu'apaecería; **Loba** (y **Lloba**) foi un nome de muyer medieval asturianu, güei con un significáu diferente, **maruxa**, **garcía** y **maría** pal **raposu**, **fonsu** pal **miagón**, **teresina** pa la *Mantis religiosa*, **ana** o **anina** pal **catasol**...

Danse asociaciones diverses de cualidaes o hábitat, como l'ave falconiforme **viésporu** (*Pernis apivorus*) que xinta **viéspores**, como apaez reflexáu tamién nel so nome científicu. O **la fame** al bichu palu, **corrifontes** al **zapatón**, **perrinos d'agua** a los **guardafontes** que tamién se llamen **mexafontes** (interpretaciones curioses pal mesmu tipu d'animal, aunque toes elles rellacionaes col so hábitat más conocíu pal paisanu). **Coriza** (de *coricia* 'calzáu') al **rucáncanu** muertu (*Anoplura*).

Muchos nomes tien la **cabarra** (en *Diccionariu Natural* tán recoyíos unos 19 nomes), y 56 nomes tien recoyío José Ramón López Blanco (*Lletres Asturianas* 22:77-78) pal **esculibiertu**. Y el pal **catasol**, ye curiosu non sólo'l númberu nomes sinón l'apelativu *sagráu* de muchos d'ellos quiciabes rellacionaos colos dioses solares antiguos y modernos: **anxelín del cielu**, **coquín de dios**, **vaquina de dios**, **pe-**

rrín de dios, paxarina de dios, pitín de dios, tarralina de dios, nina de San Antón, rei, reil.lín, reixín de dios, reisol, zapatera, miasol, cuntadeos, nanina, y los yá citaos d'ana y anina.

El **perrucuspín** tien 13 nomes más, y l'oricu yá citáu tien dellos. Como los permunchos nomes de la **fuina**, la **lliria** y la **retalina**, etc.

Nel **esperteyu** pue siguiuse'l raigón llatín de los sos vezos nocherniegos: **esperteyu / vesperteyu / vespertilium**. Anque otra interpretación popular da-y el nome de **gritagüeyos** y **sacagüeyos**.

Pero hai pocos nomes pa los invertebraos, poco más que **paparroxu, cura, araña de carbonera, araña pinta, araña zancuda, esgarduña, saltona** y **tararañón**, pa tantos tipos d'araña presentes n'Asturies...

Otra riestra nomes bien llarga ye la qu'hai pa los animales de granxa nes sos distintes fases de vida.

DOS EJEMPLOS DE ZONIMIA SISTEMATIZADA

1. *Los nomes de les aves nocherniegues*

Los nomes de les curuxes indiquen tamién el so xeitu máxicu y sabiu⁷. Asina'l nome asturianu de **vieyona** (bruxa) pa la curuxa ye d'idénticu significáu al nome irlandés. Mientres que l'inglés, d'otru raigón estremáu, denómala *barn owl*, la curuxa'l graneru.

La **curuxa** asturiana, **cucuruxa, guruchu, cudombu, paxarón del aceite, paxarón de les cuyares, niétova, nuétova, nuética, naitera, carpia, cayón, o ave quexón** (*Tyto alba*), ye la *lechuza* (de color

---

⁷ La creyencia de que sólo les curuxes son nocherniegues fexo que la tendencia na imaxinación popular, el simbolismu relixosu y na lliteratura de munches cultures tienda a da-yos poderes máxicos (Armstrong, 1959; Sparks and Soper, 1970; Burton, 1984).

Ensin entrar a fondu na cuestión antropolóxica, hai de comentar delles coses sobre les aves de la nueche. Na cosmovisión tradicional, pola perda de visibilidad, los ruios d'orixe desconocíu, la falta de referencies concretes, etc, la nueche y lo escuro afondaron la tendencia nel maxín popular d'abondes cultures a creyer que les aves nocherniegues teníen poderes especiales. Función cultural nel folclor, la relixón y la lliteratura. De les obres de Shakespeare onde la **curuxa** anunciaba la muerte, al páxaru la muerte n'Asturies o nel antiguu reinu de Lleón, al glayú los muertos nos indios Emberá Katío de Colombia pal *Nyctibius*.

N'Inglaterra, anque perpocos, hai pueblinos nos qu'inda güei creyen que si dexes el corazón y la pata drecha d'una **curuxa** al llau d'ún que duerme, ésti, retrucaráte lo que-y entruques.

Les curuxes son de les aves que meyor documentaes apaecen nel folclor, nes lleendes y en fechos hestóricos. Sicasí, carecieren la inorancia y superstición munches vegaes d'aniciu relixosu, dexenerando en munchos enquivocos conceutuales al rodiu d'elles, que dacuando finaren en persecuciones masives.

Col mayor averamientu científicu a la realidá gran parte d'esta mística negativa gandióse pa siempres.

Nel Brasil llamen a la **curuxa**, *coruja-da-igreja* o *coruja-católica* pola frecuencia na que añeren nes ilesies. Asina, recuéyense nicios folclóricos como éstos:

de lleche) en castellán. En gaélicu ye *cailleach-oidhche gheal* (bruxa/vieya blanca de la Nueche), n'irlandés ye *scréachóg reilige*, en manx *screeaghag oie* (onomatopéyicos dambos los dos) y en galés *tylluan sgubor*, lo que denota la coincidencia col inglés al tener el mesmu significáu de *curuxa de grane-ru*. En francés ye *chouette effraie*, col so orixe amestáu del galu *kawa* (equivalente a *chouette*,), el llatín *cavannus* y l'alemán *kauw* (corneille, “corneja”). *Efraie* derivaría d'*orfraie* y ésta d'*osfraie* (d'*ossifraga*, la que xinta los güesos). N'alemán Scheilereule fai referencia al so vuelu silente, mientras que n'italianu ye *barbagianni*, Xuanín Barbes.

El **curuxu** (*Strix aluco*), **carabiella**, **carcabina**, **vieyona**, **gárabu**, **guaxa**, **voi** (onomatopéyicu) o **curuxa montés**, n'asturianu, ye n'irlandés *ulchabhán*, y *ceann cait* probablemente onomatopéyicos.

Na tabla 1 amuézase una comparanza del nome usual de les curuxes nes llingües del estáu español onde puen aldovínase significaos, embaxo descritos someramente.

Yera una vegada un gaviao malvado que comía os filhotes de tolos bichos de la redolada. Aflixida, la curuxa pidió-y que poupasse los d'ella. Elli apautóse, pero quixo saber cómo diferenciaos de los otros filhotes. - Ye fácil. Son los más guapos de la floresta.

El gaviao comió los filhotes de la curuxa, yá que na realidá, yeren los más feos.

D'esa lleenda popular brasileña surdieron los dichos de “ma-curuxa” y “pá-curuxa”.

Nel País Gabayu y en Les Charentes (nel oeste de Francia), el canciu'l **miagón**, pescánciase como'l presaxu d'una nacencia próxima. Ye, poro, un niciu positivu pa una **curuxa**.

N'Asturies, la **curuxa** (*Tyto alba*), asociada a les ilesies y cementerios y col so xeitu cande y silente peles nueches pudo asociase a pantasmes. Na toponimia asturiana apaecen La Curuxona, La Curuxa, Les Curuxes, Las Coruxas, El Cucuruxu, Llanu la Curuxa, El Curuxéu, La Curuxera, Curuxeira, Curuxeo, Valdecuruxa, Les Curuxés y otros topónimos d'esi calter. Ye bien conocíu n'Asturies que la toponimia apurre muncha información, tamién zoolóxica. Los topónimos La Gumia, El Gumiu, rellacionaos cola **gumiata** o **miagón**, ye símbolu d'antroxu y muerte. Sobre la tema'l gumiu hai xente que tien fecho investigaciones, como Luis Argüelles y Alberto A. Peña. “*En Banduxu canta l'uxu*” diz el dichu, y ye que l'**uxu** ye'l **curuxón**, tamién pa los asturfalantes de los “conceyos separtaos”. Y ye que pol dichu “*paé que visti l'uxu*” (García Arias, 1976) ye un animal difícil d'escaecer.

Na mitoloxía celta irlandesa afítase qu'una vegada féxose un parlamentu pa decidir les funciones y l'hábitat de cada ave y de magar entós les curuxes son nocherniegues (Ó hÓgáin,1991). Y la tradición del **curuxu** vieyu y sabiu, apaez reflexada nes lleendes del Rei Arturu, nes que'l magu *Myrddyn Emrys* (Merlín) de los *cymry* (galeses) lleva un **curuxu** nel hombru.

L'home aveza ser diurnu esclusivamente, polo que la nueche ye pa elli una barrera pa les sos actividaes y la nueche ye pa les coses *non normales*. Pero na mayoría los mamíferos nun ye asina.

Amás había la creyencia de que “un ave ye una esnala guiada por un güeyu” (Rochon-Duvigneaud, 1943), cosa qu'incumplén tamién dafechu les nocherniegues, al ver... ensin lluz.

Alberto Álvarez Peña (1997), afita la rellación esistente na mitoloxía asturiana ente'l **curuxu** y la Guaxa, cola xunión de fondu coles curuxes-bruxes del oriente européu, les *Strix* o vampires. Diz que non en devanáu, al **curuxu** nómenlu **guaxa** en dellos llugares d'Asturies.

Tabla 1. Comparanza de los nomes de les curuxes (Strigidae y Tytonidae) presentes n'Asturies nes 6 llingües del Estáu español.

Nome científicu	<i>Bubo bubo</i>	<i>Strix aluco</i>	<i>Asio otus</i>	<i>Asio flammeus</i>	<i>Athene noctua</i>	<i>Tyto alba</i>	<i>Otus scops</i>
Asturianu	Curuxón real	Curuxu	Tubecca	Curuxa mariñana	Miagón	Curuxa	Curuxín
Castellanu	Búho real	Cárabo común	Búho chico	Lechuza campestre	Mochuelo común	Lechuza	Autillo
Catalán	Duc	Gamarús	Mussol banyut	Mussol emigrant	Mussol comú	Óliba	Xot
Gallegu	Bufo	Avelaiona	Mou	Curuxa das xunqueiras	Mussol comú	Curuxa común	Moucho das orellas
Euskera	Errege-hontza	Urubia	Hontza ertaina	Zingira-hontza	Mozoloa	Ontza zuria	Apo-hontza
Aragonés	Bobón	Crabero	Crabernet	Choliba parda	Muchuelo	Choliba	Cholibeta

Notes a la tabla 1:

Banyut ye “de cuernos” en catalán, polo asemeyao de les sos plumes carauterístiques de la tiesta. Los nomes rellacionaos con *óliba*, *choliba* refierense al mitu de que xinten l'aceite nes ilesies.

N'asturianu, los nomes de les curuxes faen referencia nidia a les variaciones de tamañu de les especies, y al comportamientu nes vocalizaciones (*miagón*, porque miaga como'l gatu) o nuna supuesta llocalización xeográfica (curuxa *mariñana*).

Nel restu los casos ye evidente'l porqué de les denominaciones (n'euskera tienen práuticamente'l mesmu significáu qu'en castellanu (Alberto Telletxea, com. oral).

El **curuxón** (*Bubo bubo*), **curuxón real** o **uxu** ye'l *buho real* en castellanu (pol so tamañu); ye un deriváu del verbu protoeuropeo *to howl*, siendo *hibou* en francés, *uil* n'holandés, *eule* y *uhu* n'alemán, *gwidihw* en galés, *gufo* en italianu.

Curuxa ye neto n'asturianu y gallegu, y *ye curuja* en portugués.

Otru nome de la **tubeca** ye la **beca**.

Y otros nomes asturianos del **miagón** son **miagona**, **fonsu**, **gumiata**, **gumiatu**, **garmiata**, **gatamuxa** y **rasa**. En francés ye la *chêveche* del llatín *cavannus* (**curuxa**; quiciabes orixe tamién de dellos nomes asturianos), *in chavan* en Les Charentes (O. Francia). N'italianu ye la “coqueta”. Ye interesante reseñar qu'un sinónimu en francés ye *chat-huant*, deriváu de *chavan* y de *cavannus*, onde la pallabra d'anguaño fai comparanza cola güeyada'l gatu⁸ (Cabard y Chauvet, 1997).

Otra ave de la nueche ye la **paparrsolla**, **paparrsolla**, **cavar** (onomatopéyicu), **cavina**, **cavón**, **rallu** o **ranciella** (*Caprimulgus europaeus*), *chotacabras* en castellanu, *nightjar* (“chirrido vibrante nocturnu”) n'inglés⁹.

⁸ Esti aspeutu ta recoyíu tamién na etnografía asturiana; cuntóme Milín de Caldones (de 82 años) d'una **curuxa** a la que-y tenía mieu al dir pa casa dempués de la guerra civil “porque ella mirábame con güeyos de gatu”.

⁹ Ye una de les plátigues p'ablucar a los neños según Álvarez Peña (1999). Descrita como ser malditu, vieya con papu, García Arias (1981) afita que ye un bichu “qu'anda de contino sorrollando, o lo que ye lo mesmo con rosolla o ferveilla, especie d'asma que da la impresión qu'anden carpiendo los que la tienen”. Lo que ye un recordatoriu peraxustáu de los auténticos soníos d'esti páxaru.

2. Los nomes de los mamíferos marinos

Nesti casu la problemática, anque'l fondu ye común a lo enriba citao, ye daqué estremada al ser animales menos evidentes y dellos perdificiles d'estremar pa los pescadores, polo que surden les propuestes de calter científicu (nes caxelles n'asturianu, en cursiva) tentando d'aplicar un nome tradicional, si nun ye posible, ún de xeitu tradicional rellativu a la forma y d'otra mena ún qu'enllace col nome científicu o col restu nomes internacionales¹⁰.

Nes siguientes tables hai comparances de foques y cetáceos esta vegada coles llingües más falaes polos marineros europeos.

Tabla 2. Comparanza de los nomes asturianos de los pinnípedos presentes en dalguna ocasión n'Asturies coles 6 llingües más falaes de la Europa marítima.

Nome científicu	<i>Phoca vitulina</i>	<i>Erignatus barbatus</i>	<i>Halichoerus grypus</i>	<i>Odobemus osmarus</i>
Asturianu	Foca	Foca de barbes	Llobu marín	Morsa
Castellanu	Foca común	Foca barbuda	Foca gris	Morsa
Portugués	Foca	Foca barbuda	Foca cinzenta	Morsa
Italianu	Foca commune	Foca barbuda	Foca grigia	Tricheco
Francés	Phoque veau marin	Fhoque gris	Phoque gris	Morse
Inglés	Harbour seal	Bearded seal	Grey seal	Walrus
Alemán	Seehund	Bartrobbe	Kegelrobbe	Walross

Notes a la tabla 2:

La **foca** nomada *foca* o *foca común* nes cuatro primeres llingües, interprétase como “foca xatu marín” en francés, y “foca'l puertu” n'inglés. L'aspeutu cánidu camuda na interpretación, por exemplu n'alemán la *foca* ye “peru marín”, mientres que n'asturianu ye “llobu marín” lo que toles otres llingües denominen pel color, menos l'alemán que lo fai pela forma cónica'l focicu (rigurosamente, los llobos marinos son otru grupu zoolóxicu non presente n'Asturies). Esti caberu ye probable que venga de la forma, presente nel nome científicu, que surge del griegu *grypus*: “de ñarra curva”. Nel casu de la segunda especie na tabla 2, *Erignatus barbatus*, destaca la fidelidá del nome científicu y tolos comunes al aspeutu que dan les vibrises de la **foca de barbes**. *Walross* n'alemán lliteral sedría “caballu-ballena”.

¹⁰ Variantes como **golfín**, **l'loufín**, **tolña**, **tonina**, etc. nun foron contemplaes nesti trabayu. Pallabres como **cabrotu**, que ye la denominación del *ballenato* n'asturianu, foron recoyíos como nome de les críes en dellos pueblos asturianos, amosando l'antigua tradición marinera de dir a ballenes, perconociendo'l so ciclu vital.

Tabla 3. Comparanza de los nomes asturianos de los cetáceos misticetos (con ballenes) presentes nel Cantábricu coles 6 llingües más falaes de la Europa marítima.

Nome científicu	<i>Eubalaena glacialis</i>	<i>Balaenoptera physalus</i>	<i>Balaenoptera acutorostrata</i>	<i>Megaptera novaeangliae</i>	<i>Balaenoptera musculus</i>	<i>Balaenoptera borealis</i>
Asturianu	Ballena vasca	Ballena	Ballenatu	Xibarte	Ballena azul	<i>Ballena'l norte</i>
Castellanu	Ballena franca boreal	Rorcual común	Rorcual aliblanco	Yubarta	Rorcual azul	Rorcual norteño
Portugués	Baleia negra	Baleia-fina	Baleina-ana	Jubarte	Baleia-azul	Baleia-sardinheira
Italianu	Balena negra, dei Baschi	Balenottera comune	Balenottera minore	Megattera	Balenottera azurra	Balenottera boreale
Francés	Baleine franche noire, des Basques	Rorcual commun	Rorqual à museau pointu, petit rorqual	Baleine à bosse, mégaptère	Rorqual bleu	Rorqual du Nord
Inglés	Northern right whale	Fin whale	Minke whale	Humpback	Blue whale	Sei whale
Alemán	Nordkaper	Finnwal	Zwergfinnwal	Buckelwal	Blauwal	Seiwal

Notes a la tabla 3:

Paez qu'hai unanimidá namái qu'al denomar a la **ballena azul** pol so color nes siete llingües comparaes. La **ballena vasca** tamién ye **franca, prieta** o **del norte**. La **ballena**, ye **d'aleta** o **común**. El **ballenatu** tien múltiples interpretaciones: del “ballena d'aleta nana alemán”, al so tamaño o color.

Buckel ye chepa n'alemán, como en francés *à bosse*, o *mégáptera*, ye dicir d'esnales grandes.

Nel caberu exemplu ye la xeografía o l'asociación a un pexe'l distintivu. *Sei* deriva de ballena en noruegu (Pablo Valdés, com. oral). Tamién se-y diz *del norte*.

Tabla 4.1 Comparanza de los nomes asturianos de los cetáceos odontocetos (con dentame) presentes nel Cantábricu coles 6 llingües más falaes de la Europa marítima.

Nome científicu	<i>Stenella coeruleoalba</i>	<i>Delphinus delphis</i>	<i>Tursiops truncatus</i>	<i>Lagenorhynchus</i>	<i>Pseudorca crassidens</i>	<i>Orcinus orca</i>
Asturianu	Tolina raxona	Tolina común	Chicharreru	Tolina de bandes blanques	Xiborgu	Esperlón
Castellanu	Delfín rayado	Delfín común	Delfín mular	Delfín de flancos blancos	Falsa orca	Orca
Portugués	Golfinho riscado	Golfinho	Golfinho-roaz Corvineiro	_____	Falsa-orca	Roaz de bandeira, Orca
Italianu	Stenella striata	Delfino comune	Tursiope	_____	Pseudorca	Orca
Francés	Dauphin bleu et blanc	Dauphin commun	Grand dauphin, Souffleur	Lagénorhynque á flancs blancs	Faux-orque	Orque, Epaulard
Inglés	Striped dolphin	Common dolphin	Bottle-nosed dolphin	Atlantic white-sided dolphin	False killer whale	Killer whale
Alemán	Blauweisser Delphin, Streifendelphin	Gemeiner Delphin	Grosser Tümmler	Wisseitenschana uzendelphin	Falscher Schwertwal	Schwertwal

Notes a la tabla 4.1:

La forma o'l nome de los colores de la **tolina raxona**. La tolina tien una llinia xeneral “común”. Demientres **chicharreru** fala d'un vezu alimenticiu; n'otres llingües ye “ñarra-botella”.

Tümmler ye **marsopa** n'alemán; *Grosser Tümmler* sedría “marsopa grande”.

Lagenorhynchus acutus tien tolos nomes d'aniciu cultu referíos a la forma y color de los flancos. Ye llamativu'l casu'l **xiborgu**, polo que tien d'interés nel tema la recuperación de nomes autóctonos. Asina'l nome nel restu llingües comparaes (toes elles llingües mayoritaries) tien aniciu cultu como “falsa orca” o ye “falsa ballena asesina”, pero n'asturianu, como nel restu llingües minoritaries el raigón y la pallabra tien un xeitu estremáu, creáu pola fala de la xente pescador de la tierra.

Esperlón, espolarte, ta rellacionáu col euskera *ezpalarta*, ya'l francés *epaulard*, “espaldón”.

Tabla 4.2 Comparanza de los nomes asturianos de los cetáceos odontocetos presentes nel Cantábricu coles 6 llingües más falaes de la Europa marítima (cont.).

Nome científicu	<i>Grampus griseus</i>	<i>Globicephala melaena</i>	<i>Globicephala macrorhynchus</i>	<i>Phocoena phocoena</i>	<i>Kogia breviceps</i>	<i>Ziphius cavirostris</i>
Asturianu	Romu buxu	Arruaxe (romu, botixu)	Romu d'aleta curtia	Botu	Romu pequeñu	Vaca marina
Castellanu	Calderón gris	Calderón común	Calderón tropical	Marsopa	Cachalote pigmeo	Ballenato de Cuvier, Zifio
Portugués	Grampa	Boca de panela	Boca de panela tropical	Bôto	Cachalote -anao	Zifio común
Italianu	Grampo	Globicefalo	Globicefalo di Gray	Focena	Cogia di de Blainville	Zifio
Francés	Dauphin de Risso	Globicéphale noir	Globicéphale tropical	Marsouin	Cachalot pygmé	Ziphius
Inglés	Risso's dolphin	Long-finned pilot whale	Short-finned pilot whale	Harbour porpoise	Pygmy sperm whale	Goose-beaked whale
Alemán	Rundkopfdelphin	Grindwal	Tropischer Grindwal	Schweinswal	Zwergpottwal	Cuvier-Zweizahnwal

Notes a la tabla 4.2:

La propuesta de **romu buxu** encartiaría col nome científicu y castellanu. Portugués ya italianu los mesmo. *Tolina de Risso* ye la denominación inglesa y francesa y *tolina de tiesta redonda* l'alemana.

Romu d'aleta curtia atendería a la carauterística física que-y estrema del otru romu, neto que n'inglés.

Botu n'asturianu ye más averáu al *bôto* portugués que a la *marsopa* castellana, la *marsouin* francesa y la “marsopa'l puertu” inglesa. “Ballena-gochu” ye'l so nome alemán.

El **romu pequeñu** ye “nanu” o “pigméu” pa la mayoría les llingües comparaes.

Y la **vaca marina** nun tien comparanza col *zifio*, nin col “picu de gansu inglés” nin cola “ballena de dos dientes” alemana. Una vegada más la **vaca** amuésase como animal referente n'Asturies.

Tabla 4.3 Comparanza de los nomes asturianos de los cetáceos odontocetos del Cantábricu coles 6 llingües más falaes de la Europa marítima (cont.).

Nome científicu	<i>Hyperoodon ampullatus</i>	<i>Mesoplodon mirus</i>	<i>Mesoplodon bidens</i>	<i>Physeter macrocephalus</i>	<i>Lagenorhynchus albirostris</i>
Asturianu	Moscote	Ballena de picu de True	Ballena de picu de Sowerby	Romu grande	Tolina de picu blancu
Castellanu	Gran calderón	Ballenato de True	Ballenato de Sowerby	Cachalote	Delfín de pico blanco
Portugués	Caldeirao grande	Baleia de bico de True	Baleia de bico de Sowerby	Cachalote	Golfinho de bico branco
Italianu	Iperodonte boreale	Mesoplodonte di True	Mesoplodont e di Sowerby	Capodoglio	Lagenorinco rostroblanco
Francés	Hyperoodon boréal	Mésoplodon de True	Mésoplodon de Sowerby	Cachalot	Lagénorhynque à bec blanc
Inglés	Northern bottled-nosed whale	True's baeked whale	Sowerby's baeked whale	Sperm whale	White-beaked dolphin
Alemán	Entenwal	True-Zweizahnwal	Sowerby-Zweizahnwal	Pottwal	Wiesschnau-zendelphin

Notes a la tabla 4.3:

Les *ballenes de dos dientes de True y Sowerby* alemanes coinciden nel nome'l científicu nel restu llingües. Ye'l típicu neoloxismu científicu sumáu al asturianu **ballena de picu**.

Romu grande ye'l nome'l **cachalote**.

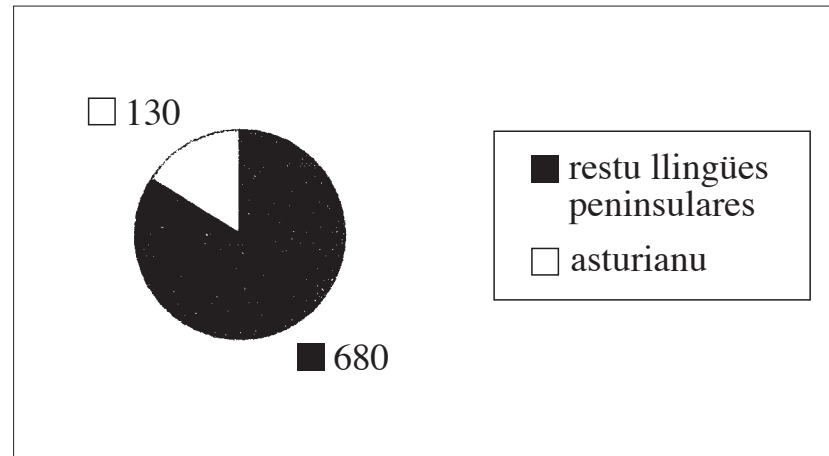
Y la **tolina de picu blancu** ye la trescripción internacional y la forma estremable del caberu cetaceu descritu.

Na tabla 4.3 nótese'l mayor número de denominaciones cultes, que correspuenden a animales menos visibles o menos diferenciables ente sí.

Los carnívoros

Como s'aprecia na figura 1, l'acervu llingüísticu y cultural arreyáu de la zoonimia tradicional asturiana ye bien importante, incluso na so cantidá en rellación coles llingües peninsulares (nun se contempló l'aranés). La figura citada fai referencia a mou de tercer exemplu, d'ún de los grupos d'animales qu'habiten el nuesu país, anque podría faese lo mesmo col restu grupos, con resultaos asemeyaos.

Fig. 1.- Nomes vernáculos de carnívoros n'asturianu respetu al restu llingües peninsulares (portugués, gallegu, euskera, aragonés y catalán).

El casu los nomes de carnívoros denota muncha conocencia de la fauna y muncha riqueza llingüística pa un grupu demográficu pequeñu de la Península Ibérica.

D'otra mena, de tolos nomes de carnívoros los que más nomes tienen nel total de les llingües de la Península Ibérica per orde descendente son la **lliria**, la **fuina**, el **raposu**, el **melandru** y la **llondra**. Mientres que n'asturianu amás l'orde sedría: **lliria**, **papalba**, l'**osu**, la **llondra** y la **foina**. Estos son animales más averaos a alcuentros coles rellaciones humanes ya incluso los cuentos populares falen d'ellos coles sos carauterístiques (reales o humanizaes) marcaes. Tienen una gran carga cultural detrás, como'l casu l'osu, que fai cuantayá llegó a ser l'únicu carnívoru veneráu, quiciabes pol so aspeutu antropomórficu, d'Europa. Mientres qu'otros como los **ferres** al ser difíciles d'estremar tendríen calter de nome común en xeneral. Llama l'atención el casu l'**esculibiertu**, quiciabes arreyáu a un animal crípticu (nun se sabe si ye culiebra, si dacuando tien velenu, etc.) pero común nes güertes anque ensin incidencia económica d'impautu que permitiera xeneralizar un nome pa tol país qu'algama un récord na cantidá de nomes que

tien (al rodiu los 60), non superáu por denguna de les llingües de la Península Ibérica. Animales bien fáciles d'estremar y con cierta incidencia na economía rural, como'l **raposu**, el **xabaryl** o'l **melandru** tienen tamién menor variedá de nomes.

Una llingua, un paisax

La zoonimia asturiana de güei amuesa un estáu de vitalidá y renovación positivu, pesia la perda de falantes tradicionales, pola mor del resurdimientu identitariu que fai albidrar un futuru pal caltenimientu y l'espardimientu de les formes asturianas pa denomar a los seres vivos, en tou casu lligáu al futuru de la propia llingua asturiana. Nesi sen, la perda de nomes vernáculos nel conxuntu de la Europa moderna, débese sobremanera a la urbanización y la xeneralización de la televisión de calter urbanu en llingües mayoritaries.

La importancia de la recuperación zoonímica, pa ser quien a pescanciar la nuesa etnohistoria en rellación a les adautaciones al mediu, ye clave pa la conocencia d'Asturies como pueblu milenariu, amás d'apurir interesantes pistes venceyaes a otros campos de la cultura y/o la ciencia. En resume, del conocimientu, cola ventaxa añedida de ser parte d'una conocencia propia de la cultura nacional na que surde y espresada na so propia llingua; equí n'asturianu.

Un estudiu fonderu revelaría qu'aende acullá de la semántica, la etimoloxía y el naturalismu ta presente una realidá de fonda etnicidá. Ún de los grandes raigones culturales asturianos.

Cualesquier estudiosu de les faunes, podría faer suyu'l conceutu de que los nomes de los seres qu'habiten cada país falen, amás, de la so llingua y el so paisax. Un paisax natural y cultural.

Bibliografía

- Álvarez Peña, A. (1994). *Mitología Asturiana*, Conceyu Bable, Xixón.
- (1997). "Delles notes sol llobu cervical. *Asturies*" 5: 100.
- (1997). "La Guaxa". *Antorcha* 14: 47.
- (1999). "Dellos personaxes y aspeutos inéditos de la mitoloxía asturiana". *Asturies* 7: 30-41.
- ANA (1991). *ASTURNATURA* 10 (1)
- Andrés, R. d' (1983). *Diccionariu Temáticu Asturianu*, Alborá Llibros, Xixón.
- Arizón, I., Plateuw, M., Rodés, F., Vallés, F., Villader, R. (1996). *Bocabulario aragonés d'abes d'Uropa*. Publicazions d'o Consello d'a Fabla Aragonesa, Uesca.
- Arnillas, D. (1997). "La nétoba", *El Canciu'l Cuélebre* 4: 20.
- Arroyo, M. (1995). *Nombres vulgares de insectos de interés agrícola*. Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación. Madrid.

- Barriuso Fernández, E. (1985). “Toliñes, foques y tortugues nos ñomes de la mar d’Asturies”, *Lletres Asturianas* 17: 21-23.
- (1986). *El léxico de la fauna marina en los puertos pesqueros de Asturias central*. IDEA, Uviéu.
- (1987). *La lengua marinera de Asturias*, IDEA, Uviéu.
- (1993). “Lésicu míticu na fala marinera d’Asturies”, *Lletres Asturianas* 49: 101-105.
- Bernis, F. (1995). *Diccionario de nombres vernáculos de aves*. Editorial Gredos. Madrid.
- Bunn, D.S., Warburton, A.B., Wilson R.D.S. (1992). *The Barn Owl*. T & A D Poyser. London.
- Cabard, P., Chauvet, B. (1997). *L’étymologie des noms d’oiseaux*. MNHN, París.
- Canellada, M.X.(1983). *Leyendas, cuentos y tradiciones*. Ayalga Ediciones, Xixón.
- Cano González, A.M. (1987). “Nomes de llugar en Somiedu (parroquia de Veigas), I. Fitotoponimia”, *Lletres Asturianas* 23: 69-98.
- Carwardine, M. (1995). *Whales, dolphins and porpoises*. Dorling Kindersley, London.
- Castañón, L. (1986). *Supersticiones y creencias de Asturias*. Ed. Ayalga, Xixón.
- CEPLA (1997). “Anfibios y reptiles”, *El Canciu’l Cuélebre* 4: 19.
- Fernández Mac Clintock, J. (1996). *Campos léxicos y vida cultural n’Asturies*, *Llibrería Llingüística* 5, ALLA, Uviéu.
- Francia, María de (1994). *Lais*. Alianza Editorial, Madrid.
- Gannier, O., Gannier, A. (1989). *Names of whales, dolphins and pinnipeds*, en Evans, P.G.H., Smeenk, C. (editors). “European research on cetaceans-3”. *Proceedings of the third annual conference of the european cetacean society*. La Rochelle, pp: 118-121.
- García Arias, J. L. (1975). “Aportaciones al folklore asturiano”. *BIDEA* 86: 651-701.
- (1981). *Rellumos de folklor*. Uviéu.
- (1977). *Pueblos asturianos: el porqué de sus nombres*. Ayalga Ediciones, Salinas.
- (1990). “De toponimia tebergana XIII: Zootoponimia”, *Lletres Asturianas* 38:47-67.
- (1995). *Toponimia: teoría y actuación*. Academia de la Llingua Asturiana, Uviéu.
- García Dory, M.A. (1976). “Sistemática y distribución en Asturias de los pequeños mamíferos”, *Supl. Cien. BIDEA* 22 : 187-248.
- González-Quevedo, R. (1994). *Antropoloxía Llingüística. Cultura, llingua y etnicidá*. Academia de la Llingua Asturiana, Uviéu.
- (1994). “Tramperos, cazadores y pescadores de río”. Na *Enciclopedia de la Asturias Popular*, vol. 1: 161-176, *La Voz de Asturias*, Llugones.
- (1997). *Economía y cultura. Cambios económicos y cambios culturales n’Asturies*. Editora del Norte, Mieres del Camín.
- Grupu d’Ornitoloxía Mavea-Coleutivu Ecoloxista d’Avilés (1991): *Mirando páxaros*, Avilés.
- López Blanco, J.R. (1986). “Nomes del escalagüertu, los bollecós, l’espantapáxaros, la salladora, con un apéndiz de la vuelta’l gatu”, *Lletres Asturianas* 22: 77-80.
- Llope, X.I. (1990). “Averamientu al sistema míticu asturianu”. *Trébole* 4: 39-48.
- Mikkola, H. (1995). *Rapaces nocturnas de Europa*. Editorial Perfils. Lleida.
- Nores, C. (1986). *Los mamíferos*. GH editores, Xixón.

- Noval, A. (1976). *Fauna salvaje de Asturias*. Ayalga, Xixón.
- (1986). *Guía de las aves de Asturias*. Xixón.
- Nowak, E. (1996). *Légendes et comptines d'animaux en Nord-Gironde et dans les deux Charentes*. Geste Éditions. Mougou.
- Ó hÓgáin, D. (1991). *Myth, legend and romance. An encyclopaedia of the Irish Folk Tradition*. Prentice Hall Press. Peterborough.
- Porta Allende, X. (1998). *Entamu al Diccionariu Natural Asturianu*. [Consejería de Cultura del Principáu d'Asturies]. Inéditu.
- Puigdoménech, H. (1998). *Risorgimento y unidad italiana*. En *Historia Universal* 15: 93-114. Salvat, Barcelona.
- Read, M., Allsop, J. (1995). *The Barn Owl*. Blanford Book. Hong Kong.
- Samblás, F. J. y Virgós, E. (1996). *Nombres vernáculos en España y Portugal de los mamíferos terrestres*. Boletín Informativo SECEM 8: 15-22.
- Sánchez, A., Machuca, M.J. (1987). “De zoonimia asturiana”, *Lletres Asturianas* 27 : 101-109.
- Sevilla, A., Fdez, M., Gámez, I., Lastra, C. (1987). “Anteproyeutu d'una nómina oficial pa les aves d'Asturies”. *ASTURNATURA* 6 : 32-40.
- Torrente, J. P., Llana, L. (1996). “Sobre'l llobu cerval y la so presencia n'Asturies”. *Asturies* 2: 81-86.
- Vigil Morán, A. (1997). “Avifauna: les especies que nos dexen”. *Asturies* 5: 92-95.
- Vigón, B. (1980). *Asturias*, Biblioteca Popular Asturiana, Uviéu.
- VV. AA. (1970). *Gran Enciclopedia Asturiana*. Ed. Silverio Cañada, I-XIV, Xixón.
- VV.AA. (1981). *Enciclopedia temática de Asturias*, vol: 2-3, Silverio Cañada, Xixón.
- VV.AA. (1987). *El Cantábricu. Información adicional del cartelu*. GH Editores, Barcelona.
- VV.AA. (1992). *Enciclopedia de la Naturaleza de Asturias*, La Voz de Asturias, Uviéu.
- VV.AA. (1992). *Owls of the world*. Eurobooks Ltd. Italy.
- VV.AA. (1992). “Topónimos que puen tar rellacionaos cola curuxa”. *Trébole* 7: 51.
- Zamanillo Suárez, C. (1988). “Nomes de pexes en L'Arena”, *Lletres Asturianas* 31: 161-163.